

Razvoj glazbenog života u Slavonskoj Požegi od najranijeg vremena do osnivanja HPD „Vijenac”

Lovro Županović, Zagreb

Poznata je činjenica da je pisanje iole cjeloviti-
jeg prikaza glazbenog života naših gradova s više-
stoljetnim povijesno zajamčenim postojanjem po-
vezano s velikim teškoćama. Dvije od njih, osim
što su presudne, mogu biti i obeshrabrujuće: prva,
obično najčešće isticana, o pomanjkanju odgova-
rajuće izvorne arhivske građe a potom i objavlje-
ne literature o njoj; druga, najčešće zanemarivana,
o mogućoj rasutosti te građe izvan granica naše
zemlje. Njihova presudnost i obeshrabrenje izviru
iz spoznaje o skoro nemogućem praćenju kontinu-
iranosti razvojne linije potvrđivanja tih naših sta-
rih gradova na području glazbene umjetnosti tije-
kom stoljeća, što najčešće dovodi ili do fragmen-
tarnog obrađivanja onoga što je pri ruci ili do odu-
stajanja od naumljenog pothvata.

Iznimka u tome nije ni Slavenska Požega. Ono
što nesebičnim marom i sustavnom akribijom do-
sadašnjih malobrojnih — a na žalost odreda glaz-
beno-amaterskih — pregaratelja nudi današnjem
proučavatelju istaknute tematike¹ ne samo da je
relativno novijeg datuma (tj. od XVIII. stoljeća)
nego je skromnog opsega i dometa. To onda znači

¹ Evo popisa dosadašnje literature koja izravno ili
neizravno dotiče našu temu:

J. Barle, *Glazbeni našastar požeških Isusovaca od god. 1776.*, »Sv. Cecilija« II, 1908, sv. 1, 9—10;

Isti, *Nešto o crkvenoj glazbi kod požeških Isusovaca*, »Sv. Cecilija« VI, 1912, sv. 5—6, 79—80;

J. Kempf, *Iz prošlosti Požege i požeške županije, Požega 1925—1926*, VII. sv.: o orguljašu M. Cernovskom;

E. Laszowski, *Crkvena glazba u isusovačkim crkvama*, »Sv. Cecilija« XVI, 1922, sv. 1, 14—16;

J. Kempf, *Hrvatski glazbovornik Vilim Just*, »Sv. Cecilija« XXI, 1927, sv. 3, 133—136;

Isti, *Požeški glazbari pritužuju se protiv magistrata god. 1844*, »Sv. Cecilija« XXIV, 1930, sv. 6, 197—198;

Isti, *Pokladni plesovi i gradska glazba u Požegi god. 1832*, »Sv. Cecilija« XXV, 1931, sv. 1, 17;

Isti, *Pregovori požeškog magistrata o nabavi glazbala god. 1808*, isto mj.;

Isti, *Iz glazbene prošlosti Slavonske Požege*, »Sv. Cecilija« XXV, 1931, sv. 2, 53—54;

Isti, *Pedesetgodišnjica HPD „Vijenac” u Požegi*, »Sv. Cecilija« XXVI, 1932, sv. 6, 205—209;

Isti, *Iz glazbene prošlosti grada Požege*, »Sv. Cecilija« XXVII, 1933, sv. 2, 58—59; sv. 3, 92—93;

T. Matic, *Isusovačke škole u Požegi*, »Vrela i prinosi« V, Sarajevo 1935, 31—34;

Isti, *Muzika i pjevanje u Isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi*, »Sv. Cecilija« XXX, 1936, sv. 3, 77—80;

M. Peić, *Požega — grad znanosti i umjetnosti*, »Vjesnik« XXXVIII, br. 10741 od 17. 7. 1977, 12 (nastavak 19);

M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod II*, dio Požeški Kolegij: 2. Škole. I. Gimnazija, rukopis u Kolegiju Družbe Isusove (Zagreb).

da se taj proučavatelj — ako ne može drukčije — mora zadovoljiti u prvom redu takvim stanjem a potom i rezultatima eventualnih vlastitih istraživanja, stjecajem okolnosti provedenih samo na domaćem terenu, dakako pod pretpostavkom da za njih postoji bar nekakva stvarna mogućnost.

U takvoj se situaciji našao i autor ovog rada. Želeći za ovu jedinstvenu prigodu² napisati prvi sustavni prikaz razvoja glazbenog života Slavonske Požege u rasponu od šest i pol stoljeća, on ga je u uvjetima u kojima ga je morao raditi samo na domaćem terenu nužno morao svesti na često nepotpuno i notno uglavnom nedokumentiranu informaciju. Moleći dobronamjernike da njegov prikaz tako i prime, on se — međutim — nada da će nečija naknadna istraživanja na tu temu u inozemstvu (prvenstveno u Mađarskoj i Slovačkoj) iznijeti građu posebice notne naravi koja će dopuniti iduće retke.

I.

Od prvog dokumentacijskog spominjanja do turskog osvajanja (1227. — 1537.)

1. Glazbena kultura svake veće ili manje zajednice nužno izvire iz dva izvorišta. Prvo je anonimne provenijencije svjetovno-pučkog i sakralnog karaktera, od čega je ovo potonje sačuvano u starim rukopisnim zbornicima s područja crkveno-glazbene prakse (lekcionarima, kodeksima, misalima, brevirima i sl.); drugo datira od trenutka kad se u toj (većoj ili manjoj) zajednici počinju susretati prva sačuvana djela signiranih skladatelja koji joj pripadahu bilo rođenjem bilo samo djelovanjem.

Gornja se postavka, primijenjena na Hrvatsku, zasad omeđuje XVI. stoljećem, što se u slučaju Slavonske Požege uglavnom poklapa s padom grada i okolice pod tursku vlast. Do tog vremena domaće glazbene prilike valja u pomanjkanju druge građe pratiti jedino pomoću spomenutih zbornika, nazvanih i neumatskim radi tehnike zapisivanja napjeva, i njih je, cjelovitih ili fragmentarnih, sačuvano dosta i u južnim i u sjevernim krajevima zemlje.²

2. I Slavenska Požega u tom razdoblju očituje jednake značajke svoga glazbenog života. To se

¹ Radilo se o Znanstvenom skupu u povodu 750. obljetnice spomena Slav. Požege, održanom 14. i 15. 10. 1977. u tom gradu. (Zbornik radova s tog Skupa ni do danas [svibanj 1981.] nije objavljen.)

² Npr. šibenski *Liber sequentiarum et Sacramentarium* i zagrebački *Sakramentar sv. Margarete MR 126*, oba iz XI. stoljeća. Prvi se čuva u samostanu konventualaca u Šibeniku a drugi u Metropolitanskoj knjižnici koja je smještena u Nac. i sveuč. biblioteci u Zagrebu.

danas, nakon nedavno provedenih istraživanja autora ovog rada prvenstveno u knjižnici požeškog Franjevačkog samostana ali i drugdje, može tvrditi s potpunom sigurnošću. Ta istraživanja nisu, doduše, iznijela na svjetlo dana neke cjelovite zbornike, nego dosad, čini se, neuočene ulomke koji — međutim — nedvojbeno pripadahu vrstama spomenutih knjiga za vršenje liturgijskih obreda, u koje je glazbena komponenta bila utkana kao njihov sastavni dio. Tih ulomaka ima 5, i oni su prema identifikaciji muzikologa mra Izaka Špralje ovi:

a) ulomak iz jednog brevira s tekstom oficija za vazmeno vrijeme, u kojem je koralna melodija zapisana na sistemu od 5 crta;

b) ulomak iz jednog misala s molitvom za blagoslov pepela kojoj je koralna melodija zapisana na sistemu od 4 crte;

c) ulomak iz jednog drugog brevira velikog formata s neidentificiranim tekstom i s koralnom melodijom zapisanom rombskim pismom na sistemu od 5 crta, od kojih je druga prevučena i crvenom, a četvrta crta žutom bojom;

d) ulomak iz još jednog brevira srednjeg formata s jednom antifonom i rezponzorijem bez nota;

e) ulomak iz jednog glagoljaškog lekcionara s neidentificiranim tekstom i također bez nota.

Po tehnici pisma te ulomke možemo datirati u XV. stoljeće. Svi se čuvaju u jednom zamotku, fungirajući kao zasebni djelići cjelina koje su za današnjicu po svemu sudeći propale.³

Međutim, mnogo je više sličnih ulomaka većeg oblika sačuvano na jedan drugi, nimalo komplimentski način za naše pretke: oni su ih, naime, tijekom vremena — a zbog vrsnoće papira (pergamenta) — koristili za uvez drugih, najčešće sakralnih knjiga. Njih je naći u knjižnicama i Franjevačkog samostana i župskog ureda, a svaki pokušaj identificiranja bar okvirne sadržajnosti tih ulomaka zasad je uzaludan zbog prilične izbljedjelosti odnosno nečitljivosti njih samih. Jedino je nešto bolju sudbinu doživio ulomak na koricama omašne knjige s naslovom *Historia residentiae Poseganae Societatis Jesu* [...] (koju ćemo kasnije još spominjati): danas se, naime, jasno vidi da su to dvije stranice iz jednog brevira s tekstom *Veni sponsa Christi* i još jednim drugim nedovoljno čitljivim te s notama rombskog oblika pisanim na sistemu od 4 crte. Rukopis teksta je latinička knjiška gotica, a datiranje tog ulomka (odnosno brevira) može se staviti na kraj XV. odnosno na početak XVI. stoljeća.⁴

I to je, što se tiče zbornika, zasad sve.

3. Već od IX. i X. stoljeća u evropskoj glazbenoj praksi počele su se postupno upotrebljavati orgulje, i njihova sve intenzivnija primjena tijekom idućih nekoliko stoljeća u mnogim evropskim zemljama pokazat će se za razvoj glazbene umjetnosti od prvorazrednog značenja. U Hrvatskoj se, prema postojećim podacima, to glazbalo javlja tijekom XIV. stoljeća, a njegovo je spominjanje u sjevernom dijelu zemlje prvi put dokumentirano vezano uz Zagreb (1359.).

³ Zamotak se nalazi u knjižnici požeškog Franjevačkog samostana, i to u fasciklu Miscelanea IV, svezanj 2 (broj spisa 37, 177), god. 1798.—1799.

⁴ Upozorenje na taj ulomak i komentar njegova sadržaja autor ovog teksta duguje dru J. Kolanoviću i gosp. A. Lukinoviću iz Arhiva Hrvatske (Zagreb).

Što se tiče Slavonske Požege, prva godina koja nam dokumentirano stoji na raspolaganju je 1706., a odnosi se na spominjanje orgulja u isusovačkoj crkvi sv. Lovre. Uzeti je, međutim, kao ishodišnu te smatrati da se orgulje i prije tog vremena nisu upotrebljavale, ako ne u samom gradu a ono u njegovoj najbližjoj okolici, ne čini se logičnim kad se zna da je požeški stolni kaptol — koji je osnovan oko god. 1220. — među svojim članovima imao i kantora. Isticanje te službe ne mora, doduše, odmah asocirati i upotrebu orgulja, ali navedi na prihvatljivu pomisao da su se one mogle početi upotrebljavati ako ne u XIV. a ono svakako u XV. stoljeću, tj. prije dolaska Turaka. Tu pomisao potiče, naime, podatak o pojavi i upotrebi orgulja u Zagrebu, što je, uz zajamčeno postojanje požeškog kaptola i službe kantora u njemu, moglo potaknuti grad da u obogaćivanju svog glazbenog života tim tada kod nas novim glazbalom u tome ne zaostane za, recimo, Zagrebom.

Otvoreno zasad ostaje također i pitanje najranijih gradskih orguljaša, budući da nijedno ime iz prvog razdoblja grada nije do danas pronađeno. Prvo koje se spominje, i to tek god. 1714., jest ime Franje Aichmayera⁴ kao orguljaša u isusovačkoj crkvi. To, međutim, nikako ne mora značiti da orguljaši nisu mogli postojati i prije tog vremena, jer usvoji li se nešto ranija pretpostavka o mogućem postojanju samog glazbala prije turskog osvajanja, za što su postojali svi objektivni uvjeti, onda je nužna i njezina dopuna o sviračima na tom glazbalu. Teško je, naime, na osnovi svega povjerovati da Aichmayeru i njegovim nasljednicima iz XVIII. stoljeća nisu prethodili neki orguljaši iz ranijeg vremena.

4. Već je istaknuto da je osim muziciranja unutar crkvenih zidova u Slavonskoj Požegi — uostalom, kao i drugdje — postojalo i muziciranje drukčijeg, svjetovno-pučkog karaktera. Kod toga se misli na narodni melos, konstantu koja je nedvojbeno prisutna u svakoj (većoj ili manjoj) zajednici od njezine najranije afirmacije kao sinhrona pratiteljica svih trenutaka njezina trajanja tijekom stoljeća. Izrastajući iz narodne psihe i razvijajući se u to vrijeme pod utjecajem tada jedinog i moćnog glazbenog faktora, onoga gregorijanske provenijencije, narodno glazbeno stvaralaštvo u Slav. Požegi i u njegovoj okolici moralo je prolaziti jednaki kreativni proces kao i u ostalim sredinama.

Iluzorno bi bilo danas tražiti nazive bar nekih narodnih napjeva požeške sredine iz tog vremena. Šireći se isključivo usmenom tradicijom, ti su — ako u međuvremenu nisu nestali — danas možda i prisutni, ali s nužnim naslagama koje im zamagljuje osnovni izvorni izgled. Pažljiva etnomuzikološka analiza na primjer Katinelijeve zbirke, prve što je tiskana s napjevima iz Slavonije⁵ (o čemu će biti još govora), mogla bi dovesti do stanovitih spoznaja o narodnom glazbenom stvaralaštvu ova grada i kraja prije turskog osvajanja. Međutim, bez obzira na sve to, ostaje nepobitna činjenica o prisutnosti izvornog narodnog melosa u ovoj sredini u prvom razdoblju njezina postojanja, i to ne samo kao svojevrsnog pandana crkvenoj glazbi nego i kao nužne dopune njoj. Tako se ostvarivala cjelovitost skladnog koegzistiranja dvaju na prvi

⁴ Matić ga naziva Aichmayr. — Uspor. T. Matić, *Muzika i pjevanje*..., 78.

⁵ Uspor. [K.] Katineli [Catinelli-Bevilaqua-Obradić [(Obradović)], *Južnoslavjanske pučke pjesme (Südslawische Volks-Lieder)*, Beč, bez oznake godine.

pogled različitih a zapravo istorodnih očitovanja i potvrđivanja glazbene umjetnosti.

5. Iz svega izlazi da je Slavonska Požega za prvo razdoblje svog glazbenog života ostavila iako skromna a ono i te kako znakovita svjedočenja svog nastojanja da prema stvarnim mogućnostima slijedi i odražava sve značajke ne samo ondašnje domaće nego i evropske glazbene prakse bar u osnovnim oblicima njezina manifestiranja.

II.

Doba turske vladavine (1537. — 1691.)

1. Praćenje glazbenog života grada u ovom se razdoblju dosad činilo nemogućim najprije zbog pomanjkanja bilo kakvih dokaza a onda i najosnovnije literature koja bi dopuštala makar i najskromniju pretpostavku. Još više od toga obeshrabrujuće je djelovala (i još uvijek djeluje) uostalom sasvim neprimjerena eventualna analogija s tadašnjim glazbenim prilikama kako u domaćim središtima, prvenstveno onima uz Jadran, tako i u onima inozemnim, jer je u njima — zbog potpuno drukčijih uvjeta života i djelovanja — najprije epoha raskošne vokalne renesansne polifonije dosegla svoj puni vrhunac (XVI. st.) a potom prvo stoljeće glazbenog baroka doživljavalo svoj sve intenzivniji, sjajniji i monumentalniji uspon.

2. Nimalo spektakularni, ali za našu temu neobično važni rezultati najnovijih istraživanja autora ovog rada u već apostrofiranoj knjižnici požeškog Franjevačkog samostana dokazuju, međutim, da je glazbeni život grada u novim i nimalo lakim uvjetima njegova egzistiranja i dalje tekao u već utvrđenim odrednicama. Lišen, doduše, zanosne višeglasne zvučnosti koja je u to vrijeme ispunjavala sakralne kao i profane objekte domaćih južnohrvatskih i inozemnih gradova, on je unutar i izvan crkvenih zidova — znači, sakralnom i svjetovno-pučkom tematikom — skromnošću ali i upornošću svog, iako jednoglasnog, intenziteta pomagao ljudima da izdrže.

Dok o drugom načinu muziciranja, onom svjetovno-pučkog karaktera, moramo i sada govoriti isključivo na nešto ranije navedeni način, dotle nam za ono sakralno danas jamče tri u kartoteci knjižnice sačuvana naslova sakralnih knjiga iz ovog vremena. To su, kronološki poredani:

a) *Cantorinus pro his, qui cantum ad chorum pertinentem, breviter et quam facillime discere concupiscunt [...] per quam utilis et necessarius sa signaturom E. g. 25;*

b) *Missale Romanum [...] sa sign. C. e. 4o i*

c) *Psalterium Romanum dispositum per hebdomadam ad normam Breviarij, ex decreto Sacros. Conc. Trid. restituti, Pii V. P. M. jussu editi, et Clementis VIII primum, nunc denuo Urbano VIII*

auctoritate recogniti. Editio nova. Venettis [...] sa sign. D. a. 6.

Prvi naslov pripada ediciji tiskanoj u Veneciji god. 1566., drugi onoj što je objavljena u Antwerpenu god. 1682., a treći onoj publiciranoj također u Veneciji god. 1688.

Iz formulacije iznesenih podataka lako je zaključiti da su odgovarajuće knjige izgubljene, i to — da nevolja bude veća — u ovom našem stoljeću: podaci o njima uzeti su, naime, iz kartoteke rađene god. 1906. na temelju starijeg Indeksa iz god. 1774. To znači da su one bile preživjele sve turske i ine plime i oseke grada i okolice e da bi zaglavile u neusporedivo normalnijoj situaciji.

Ali već i time što su za današnjicu sačuvani, ti su nam naslovi vrlo pouzdani i dragocjeni svjedočci opstojnosti makar i samo jednog načina muziciranja u ovoj sredini tijekom njezina stopedesetgodišnjeg trajanja pod vlašću Turaka. Pomisao da su knjige što ih oni označuju u samostan mogle doći i nakon tog vremena djelovala bi uvjerljivo kad se u istoj knjižnici danas ne bi nalazile i one sličnog sadržaja već iz prvih desetljeća XVIII. stoljeća (najranija s godinom 1702.). To onda upućuje na zaključak da su istaknuti naslovi pripadali edicijama što su se zaista koristile u vrijeme kada su bile i objavljene. Druga i treća edicija upotrebljavala se za pjevanje u određenim liturgijskim obredima, dok je prva bila pedagoškog karaktera i služila je za obuku onih koji su »vruće željeli što brže i što lakše naučiti pjevati u zboru«. Možda je to bila i najranija knjiga s edukacijskom namjenom u ovoj sredini.

3. Orgulja u gradu u to vrijeme vjerojatno nema. Na to upućuje činjenica da su Turci god. 1573. porušili Franjevački samostan a crkvu pretvorili u džamiju, što znači da je po svemu sudeći ranije postojeće glazbalo tom prilikom propalo. S druge strane, teško je vjerovati da je u kapeli sv. Duha u Vučjaku, koja je u toj »mahali« katoličke trgovačke općine⁵ u nuždi postala župskom crkvom, za nj bilo mjesta. A nabava novih orgulja teško da je tada dolazila u obzir ne samo iz navedenih razloga nego i zato što se najvjerojatnije smatralo uputnijim novčani iznos, potreban za taj pothvat, potrošiti na kudikamo svrsishodniji način.

4. U ovom drugom razdoblju silom prilika svedena na samoodržavajuće egzistiranje, Slavonska Požega nije mogla gajiti neki intenzivniji općekulturni, a u njemu i glazbeni život, niti ostaviti izdašnije i raznolikije dokaze njegova potvrđivanja. Zato su nam ona tri naslova utoliko dragocjenija i milija, jer ne samo da su crvena nit neprekidnosti nego i svjedok neuništivosti ljudskog duha na području glazbene umjetnosti u jednom očitom nevremenu postojanja ove sredine.

(Nastavit će se)

⁵ Uspor. J. Buturac, *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227—1977*, Zagreb 1977, 64.